

UPORI LOŠKIH PODLOŽNIKOV KONEC XV. IN V ZAČETKU XVI. STOLETJA

Loški podložnik je živel v dolgih stoletjih srednjega veka razmeroma dokaj znosno življenje. Čeprav so ga vezale številne obveznosti do zemljiškega gospoda, freisinškega škofa, in njegovih vodilnih gosposočinskih nameščencev na loškem gradu, vendar te dolžnosti v primeri s položajem drugih njegovih sovrstnikov po naši deželi niso bile najtežje. V teku stoletij so sicer nekatere zemljiškokosposke dajatve polagoma naraščale, vendar se je loški podložnik ločil od večine ostalih po slovenski zemlji v tem, da je bila tod tlačanska obveznost v kasnem srednjem veku razmeroma dokaj majhna. Ker je bil namreč sedež zemljiškega gospoda v Freisingu na Bavarskem, torej zelo daleč od loških tal, ni polagalo zemljiško gospodarstvo v tem času večje pozornosti na obdelovanje obsežnejših področij v lastni upravi. Medtem ko je sicer večino podložnikov s celim gruntom na Slovenskem vezala dolžnost, da so morali biti na razpolago zemljiškemu gospodu šest dni v tednu, je bila tlaka na tleh loškega gospodarstva že nekaj stoletij sem majhna. Odkar je namreč loško zemljiško gospodarstvo skoro povsem opustilo obdelovanje polja v lastni upravi, ki je še v 12. stoletju obsegalo štiri dvorce na Sorškem polju, se je omejevala tlaka loških podložnikov predvsem na prevažanje vina iz Dolenjske in obmorskih pokrajin na Bavarsko, na obdelovanje graščinskih vrtov in travnikov ter na vzdrževanje loških gosposočinskih poslopij. Položaj loških podložnikov se je pa proti koncu srednjega veka temeljito poslabšal, na kar so vplivali deloma zunanji dogodki, deloma pa tudi razmere, ki so bile lastne prav za loško gospodarstvo.

Prav v tem času je prihajala vse bolj do izraza nova državna organizacija, ki je seveda zahtevala denarna sredstva. Tako je moral podložnik odplačevati stare zemljiškokosposke dajatve, razen tega pa nositi tudi deželna bremena, ki so se prav proti koncu 15. stoletja močno dvigala. V zadnjih desetletjih 15. stoletja je slovenskim deželam namreč stalno pretila turška nevarnost, ki je predstavljala za naše podložnike dvojno zlo. Obramba proti Turkom, ki so se tedaj vse pogosteje pojavljali na slovenskih tleh, je veljala občutne vsote denarja, ki jih je znala zemljiška gospoda v veliki meri prevaliti na podložnikova ramena. S tem so se deželni izredni davki močno dvigali. Z novo hudo obremenitvijo se podložnik nikakor ni hotel sprijazniti; zakaj, kadar je pridrl sovražnik v deželo, je bil kmet navzlic velikim denarnim žrtvam kaj slabo zavarovan.

Tako je zaneslo Turke tudi na loška tla. Poleti 1476 so kar dvakrat udarili na ozemlje loškega gospodarstva, tod plenili in puščali za seboj pusta pogorišča. Ker obrambni naporji dežele niso rodili otipljivejših rezultatov, je loški podložnik z vse večjo nevoljo prenašal huda bremena. Že tedaj

so se podložniki branili plačevati davke, ki jih je naslednje leto dežela naložila brez ozira na prestano škodo. Ali vse ni nič pomagalo. Nasprotno. Loškemu kmetu, ki je bil ob turških pohodih navezan le nase, so se obveznosti še stopnjevale. Vse bolj so ga klicali na dela pri vzdrževanju loškega gradu in mestnega obzidja, poleg tega bi pa moral opravljati tlako celo na ljubljanskem gradu, kar je bilo povsem novo. Zaman so se loški podložniki 1485 pritožili pri zemljiškem gospodu. Škof je sicer dosegel, da so se rešili tlake v Ljubljani, za kar je bilo treba plačati 400 goldinarjev odkupnine, toda osnovne težave so ne le ostale, marveč so se celo množile. Deželni davki so se dvigali iz leta v leto. Leta 1486 so jih podložniki plačali dvakrat, v letu 1487 so bili razpisani celo trikrat. Položaj je postal na loških tleh tako težak, da je oskrbnik izrazil škofu bojazen, da bodo kmetje začeli opuščati svoje kmetije.

Nevolje in tegobe loških podložnikov je pa v veliki meri pomagal stopnjevati sam loški oskrbnik, ki je mnogo pripomogel, da je prišlo tod do uporniškega gibanja. V tem kritičnem času je vedril in oblačil na loškem gradu Jakob Lamberg, član znane kranjske plemiške rodbine, ki je potekala z gradu Kamna na Gorenjskem. Njemu je poveril freisinški škof na posredovanje cesarja Friderika III. spočetka le oskrbništvu nad loškim gospostvom. Toda kaj kmalu se je Lambergu spričo visokega cesarskega zaščitnika posrečilo združiti v svojih rokah še službo loškega kaščarja. Tako sta obe takrat najvažnejši službeni mesti obsežnega in donosnega loškega gospostva pripadali fevdalcu, ki je znal svoj položaj temeljito izkoristiti tako na škodo zemljiškega gospoda, še bolj pa v vse večjo nezadovoljnost loških podložnikov.

Kljub izredno visokim dohodkom, ki so pripadali Jakobu Lambergu z združitvijo obeh najvažnejših loških služb, od katerih je imel kot škofov namestnik in predstavnik take koristi kot sicer nihče njegovih sovrstnikov ne na Kranjskem ne na Bavarskem, je ostajal oskrbnik stalno dolžan zemljiškemu gospodu ob letnem obračunavanju. Da bi se izmotal iz neprestanih denarnih zadreg, si je hotel Lamberg pomagati na vse mogoče načine. Tako je skušal goljufati zemljiškega gospoda pri menjavanju denarja. Spričo tako različnih vrst novca, ki so bile tedaj v veljavi na loškem ozemlju, je bilo namreč gospostvo pri obračunu vezano na zamenjavo novčanic. Hkrati pa si je hotel oskrbnik pomagati iz težav s pritiskom na podložnike. Tak postopek je prihajal do izraza pri izterjevanju dajatev, še bolj pa morda pri prodaji gosposčinskega žita iz loške kašče.

Zemljiško gospostvo je namreč dobivalo na račun rednih dajatev velike količine žita od svojih podložnikov na Sorškem polju. Žito je imelo spravljeno v kašči nekako do februarja oziroma marca, ko so bile dnevne cene najvišje. Takrat so odprli kaščo in prodajali žito svojim nekmečkim podložnikom, zlasti loškim meščanom pa rudarskemu prebivalstvu v Železnikih. Dokler je bila kašča odprta, ni smel nihče drug po vsem loškem gospostvu prodajati žita. Zaradi tega monopola je lahko gospostvo narekovalo cene, ki so bile višje od običajnih v sosedstvu. S tem so bili prizadeti tako kupci, to je loški meščani in nekmečki podložniki, kot tudi tisti kmečki podložniki v Poljanski dolini, ki so v tem času namesto določenih količin žita to svojo obveznost odplačevali v denarju po ceni, ki jo je določalo gospostvo. Cene je v tem kritičnem času diktiral Jakob Lamberg, ki si je znal v tej zvezi zavarovati nov vir dohodkov.

Zaradi vseh opisanih težav so se pritoževali pri zemljiškem gospodu iz leta v leto tako kmečki kot meščanski loški podložniki. Po njihovem zatrjevanju se je njihov gospodarski položaj tako poslabšal, da je bil marsikdo že več dolžan kot je bilo vredno posestvo, ki ga je obdeloval. Vse pritožbe so pa malo zalegle, čeprav se je zemljiški gospod trudil, da bi bilo življenje njegovih podložnikov znosnejše. Zakaj če bi bili ti gospodarsko uničeni, bi bil tudi on pri svojih dohodkih občutno prizadet. Zato je skušal podložnikom do neke mere pomagati. Posodil jim je nekaj sto goldinarjev za poravnavo deželnega davka, hkrati pa se je odrekel tudi prispevka, ki so ga morali podložniki dajati ob nastopu novega škofa. Vse to pa seveda položaja ni bistveno izboljšalo. V takem razpoloženju je prišlo do odkritega uporniškega gibanja širom loškega gospostva. V skladu z viri so imeli pri tem nemajhen delež tudi loški meščani, ki jim je zemljiški gospod očital, da so prav oni naščuvali kmete. Številni loški podložniki so se prvič v zgodovini uprli svoji zemljiški gosposki. Upor je prišel do izraza zlasti pri odvajanju zemljiškosposkih dajatev kot deželnih davkov. Iz registrov je razvidno, da so odrekli prvi kmečki podložniki pokorščino že 1484. Sprva majhen krog upornikov se je iz leta v leto vse bolj širil in je dosegel do 1488 tak obseg, da se je zemljiško gospostvo odločilo seči po odločnih ukrepih.

Zemljiški gospod je spočetka upal, da bo mogoče upor zatreti z lastno silo. Svojemu oskrbniku je naročil, naj zapre krivca ob prvi neposlušnosti v mestni stolp; za ponovni prestopok naj se podložnik pokori v grajskem stolpu, za novo neubogljivost naj se pa kazen stopnjuje tako dolgo, dokler ne bi upornika pripravili k poslušnosti. Vendar strahovanje ni dosti zaleglo. Uporu, ki je zajel loško podeželje in mesto, zemljiško gospostvo samo ni bilo kos. Zato se je škof obrnil na kranjskega deželnega glavarja Viljema Auersperga s prošnjo za pomoč. Ta se je pozivu odzval in podložnike strogo kaznoval ne glede na krivdo, saj so bili med ujetimi kmeti tudi taki, ki se niso pridružili uporniške-
mu gibanju.

Zemljiški gospod je pa skušal zaustaviti nevarni val upora tudi z osebnimi spremembami. Zasovražene-
ga Jakoba Lamberga je odstavil, na njegovo mesto pa postavil kot oskrbnika Jurija Dürrerja, medtem ko je kaščarske posle poveril Juriju Sigesdorfu, gradiščanu na Starem gradu pod Lubnikom. Obema vodilnima uslužbencema je bila ob tej priliki zvišana plača, ki naj bi ju napravila še bolj odločna pri obračunavanju z uporniki. Po načelu »Deli in vladaj!« je naročil zemljiški gospod kaščarju Sigesdorfu, naj skupno z oskrbnikom najame nekaj vojakov, ki naj s pomočjo poslušnih kmetov dnevno love

Loški grad, sedež loškega zemljiškega gospoda, v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. (Po fotografiji Skofje Loke v loškem muzeju.)

upornike in jih odpravljajo v loške zapore. Loški uporniki so končno klonili. V prvih mesecih 1492 je bil upor strt, kaščar Sigesdorf pa je sestavil na podlagi zasliševanja register vseh neplačanih zaostankov, ki jih je bilo treba naknadno poravnati.

Iskra upora je pa tlela dalje. Zakaj starim težavam so se pridružile še nove nadloge. V začetku 16. stoletja je namreč prišlo do beneške vojne (1508—1518), zaradi katere je v veliki meri zastajala trgovina, ki je bila iz loškega gospostva močno usmerjena v Italijo. Potres leta 1511, ki je temeljito razmajal osrednja gosposčinska poslopja na loških tleh, je povzročil, da so tedaj naraščale tlačanske obveznosti. Medtem ko sta bila loški zgornji stolp in Stari grad tako poškodovana, da ju je zemljiško gospostvo pustilo v ruševinah, je zahtevala obnova loškega gradu ogromno stroškov in naporov. Istočasno se je začela uveljavljati pri pobiranju dajatev nova valuta. Namesto v dotedanjih markah in šilingih so odplačevali odslej podložniki svoje prispevke v goldinarjih in krajcarjih, kar je bilo za plačnike prej v škodo kot v korist. Vsi ti razlogi so seveda pomagali razpihovati na loških tleh uporniško razpoloženje. Ko je prišlo 1515 do vseslovenskega kmečkega punta, so bili loški podložniki takoj v vrstah upornikov.

Upor je zajel celotno loško gospostvo. Le nekateri poedinci so ostali ob strani. V uporniških vrstah so se znašli celo Železnikarji, ki so uživali sicer zaradi svojega rudarskega poklica posebne svoboščine in jim je pripadala v primeru nevarnosti dolžnost, da so skupno s Pevenčani, ki jih je uporabljalo zemljiško gospostvo kot lovce in biriče, branili pred sovražnikom loški grad. Ko je slišal freisinški škof Filip o uporniškem gibanju svojih podložnikov, je priporočal v pismu loškemu oskrbniku Pavlu Raspu in kaščarju Baltazarju Sigesdorfu, sinu Jurijevemu, previdnost. Po njegovih navodilih naj uredita vse potrebno za obrambo loškega gradu, vendar tajno, da ne bi puntarji opazili takih priprav. Že dotlej je moral loški oskrbnik vzdrževati tri oborožene jezdece, kaščar pa dva. Tej posadki naj doda vsak po škofovem ukazu še po enega jezdeca. Hkrati je zemljiški gospod poskrbel, da bosta poslala dva oskrbnika z drugih freisinških gospostev v Loko nadaljnjih pet jezdecev. Poleg tega naj nabereta oskrbnik in kaščar vsaj 50 do 75 pešcev iz Kranjske, Koroške in od drugod. Filip je obenem naročil loški upravi, naj s kaznijo ne prednjači, pač pa naj poizveduje, kako ravnaajo z uporniki drugi deželani.

Kakor je bilo naročeno, tako je bilo izvršeno. Za varstvo Loke in loškega gradu je vzdrževalo tod zemljiško gospostvo skozi pet mesecev do konca upora sto pešcev in 16 jezdecev. Med drugimi sta se mudila v Loku v zvezi z njeno obrambo sedem tednov dvorni mojster Hawsner in Gašper Prunner. Obenem je prispevalo loško gospostvo deželnemu prejemniku 180 mark 53 šilingov za vzdrževanje 200 huzarjev. Istočasno je sodeloval freisinški škof skozi tri mesece s 36 jezdecii pri deželni akciji. S takimi ukrepi si je loški grad uspešno uveljavil svojo obrambo, loško gospostvo je pa obenem pripomoglo, da kmetje niso mogli udariti proti Ljubljani s tisto silo, kot so želeli.

V borbi proti upornikom so živo sodelovali tudi loški fevdalci. Joahim Puštalski, graščak na puštalskem gradu in nekdanji freisinški gradiščan na loškem zgornjem stolpu, se ob raznih prilikah gotovo ni neutemeljeno trkal na prsi, ko je naglašal, kako se je izkazal pri zatiranju kmečkega upora. Prav tako pa je storil v polni meri svojo fevdalno dolžnost tudi loški kaščar

Baltazar Sigesdorf, ki je bil za svojo zvestobo bogato poplačan; iz virov je namreč razvidno, da mu je vsaj od 1517 dalje pripadala starološka graščina.

Ob vseslovenskem kmečkem uporu je pripadala zelo vidna vloga freisinsškemu škofu Filipu. Še preden se je uporniško gibanje široko razmahnilo, so se obrnili v maju 1515 kmetje na cesarja, naj jim pomaga pri uresničenju njihovih zahtev v smislu stare pravde. Cesar je res imenoval posebno komisijo, ki ji je načeloval škof Filip. Komisiji je pripadala naloga, da zasliši tako kmete glede pritožb kot zemljiške gospode glede zagovora in ukrene vse potrebno. Toda preden je komisija sploh začela z delom, je prišlo do krvavega obračunavanja med upornimi kmeti in zastopniki fevdalnega sveta. Najkasneje v avgustu 1515 je bil upor v krvi zadušen.

Sledil je epilog. O njem govori tudi latinski napis, ki se je skozi stoletja ohranil v kapeli sv. Trojice v Škofji Loki na Placu (kasnejše župnišče). V skladu s tem virom je plemiška vojska del upornikov pobila, del njih pobesila, kmetije požgala, podložniki so bili pa prisiljeni, da so odkupili svoje hiše. Zadnji potek meri na tako imenovano kazensko dajatev, ki jo je uvajalo plemstvo, oziroma Herberstein, poveljnik plemiške vojske, še med borbo. Po tem sklepu je morala plačati vsaka uporniška kmetija po 1 ogrski goldinar. Podložniki loškega gospostva so bili prisiljeni, da so to vsoto poravnali v 8 do 10 dneh, sicer jih je čakala huda telesna kazen in nevarnost, da jim opustošijo kmetijo. S tem denarjem naj bi se vzdrževala vojska, ki je skrbel za mir in imela nalogo, da v kali zaduši vsak poskus upora.

Ko je bil upor zatrt, so zmagovalci sistematično pobirali od podložnikov podobno kazensko dajatev. Pri njeni višini so upoštevali, če je bila kmetija požgana ali je ostala nepoškodovana. Kazenska dajatev je obremenjevala vse upornike; zato so je bili deležni med drugimi tudi hlapci, dninarji, obrtniki in rudarji. Določeno, nekaj manjšo vsoto, naj bi pa dalo zemljiško gospostvo kot davčni prispevek od tistih hub, katerih uživalci se niso udeležili upora. Z nabranim denarjem naj bi preprečevali nadaljnje upore, obenem pa skrbeli za zavarovanje meje proti Turkom in Benečanom. Iz kazenskih oziroma puntarskih registrov loškega gospostva je razvidno, da niso ničesar plačali v ta namen le redki poedinci, sicer so bili pa deležni visoke kazni. $\frac{1}{2}$ do 3 goldinarjev, tako gruntarji kot kajžarji. Medtem ko ni imela zemljiška gospoda od tega denarja neposredno nobene koristi, se je pa stekala v njeno blagajno nova dajatev, puntarski krajcar, ki so ga morali odslej plačevati podložniki v trajen spomin na neuspeh upor.

Freisinsškemu škofu celotni postopek ni bil prav nič všeč. Pri tem ga ni vodila toliko skrb za podložnike kot strah, da bi zaradi celotnih ukrepov ne trpela njegova blagajna. Zato je prosil cesarja, naj bi opisana kazenska dajatev pripadla njemu kot nadomestilo za prestano škodo. V utemeljevanju svoje vloge je naglašal, da ne more pričakovati od svoje dolenjske klevevske posesti vrsto let nobenih dohodkov, ker je ondi ob kmečkem uporu plemiška vojska popolnoma požgala deset najboljših vasi. Loško gospostvo pa tudi že tri leta ni nič neslo, ker je bilo treba pozidati, kar je porušil potres leta 1511. Hkrati se je freisinski škof zavedal, da bi lahko vodile pretirane represalije njegove podložnike v obup, kar bi škodovalo seveda tudi njemu samemu. Če bi škof sam razpolagal s kazensko dajatvijo, bi jo lahko primerno ublažil.

Do sporov je pa prišlo tudi glede cesarske komisije, ki je še vedno poslovala, vendar že od oktobra 1515 dalje ne več pod načelstvom škofa Filipa. Komisarji so še nadalje preiskovali vzroke upora in zbirali pritožbe podložnikov proti zemljiškim gospodom. Po izjavi deželnih stanov so bili komisarji celo pritiskali na podložnike, da so se izjavljali v tem smislu. Tako se je komisija najavila leta 1516 tudi loškemu gospodstvu, ki naj bi dalo z javnim pozivom na tedenskem sejmu oziroma s prižnice objaviti svojim podložnikom loške in selške župnije, naj pridejo v določenem redu v naslednjih dneh v Loko, da jih komisija zasliši. Toda, ko je prišla komisija naslednjo soboto v Loko, jim je gospodstvo predočila ukaz freisinškega škofa, da naj bo pri zaslišanju prisoten tudi loški oskrbnik, oziroma kaščar ali pa kak freisinški odposlanec, ki naj bo priča, kako in kaj se obravnava z njegovimi podložniki. Toda vodja komisije Valentin je izjavil, da so odposlanci deželnega kneza objezdili vso deželo, vendar pri popisovanju niso pustili zraven nikogar od zastopnikov zemljiških gospodstev. Zakaj v navzočnosti predstavnikov zemljiške gosposke bi se podložniki ne upali govoriti. Tako se hoče ravnati tudi na loških tleh. Kljub kaščarjevim zagotovitvam, da loškemu gospodstvu ni treba nič skrivati zaradi puntarjev, ki da so se pregrešili proti prisegi zvestobe do freisinškega škofa, da pa se mora držati škofovega ukaza, se obe stranki nista mogli zediniti. Zato se je komisija že drugi dan vrnila v Ljubljano po nadaljnja navodila.

Kako se je končno uredila celotna zadeva glede kazenske dajatve in glede komisije, iz razpoložljivih virov ni razvidno. Povsem jasno pa je, da zemljiška gospoda vobče ni kazala prav nobenega razumevanja za upravičene težnje po reformah, ki naj bi olajšale položaj podložnikov. Prav zato misel na upor kljub neuspehu ni zamrla, o čemer pričajo uporniška gibanja v naslednjih desetletjih in stoletjih.

Viri

Nadškofijski arhiv, München — zbirka Heckenstallers Frisingensia, zlasti pisma škofa Siksta (8°, fasc. 59 do 63) ter fasc. 179, 266, 292.
Kreisarchiv, München — zlasti pisma škofa Filipa (Rep. 55, fasc. 42) ter HL 4, fasc. 37, 38; Rep. 55, fasc. 295, 296.

Literatura

Bogo Grafenauer, Boj za staro pravdo, 1944.